

ומשנינן: **ההוא, לא איצטריכא ליה קרא** ד"ביום הראשון", כי גם בלעדיו אנו יודעים ש"ליל חמשה עשר נכלל אף הוא ב"שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם".

ה-ה **דהא איתקש השבתת שאור לאכילת חמץ.**

מהיקש אנו למדים שזמן השבתת שאור שנאמר בפסוק של "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם" הוא משעה שאסור לאכול חמץ. **ואכילת חמץ הוקשה לאכילת מצה** שזמן איסור אכילת חמץ הוא משעה שחייבים באכילת מצה.

ומבאר הגמרא: **השבתת שאור הוקשה לאכילת חמץ, דכתיב "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא מירא מיום הראשון עד יום השביעי"**. (102)

ואכילת חמץ הוקשה לאכילת מצה, דכתיב [שם כ] "כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות".

וזמן אכילת מצה הוא בליל חמשה עשר, **דכתיב ביה כמצה [שם יח] "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו**

מצות". אם כן, זמן איסור אכילת חמץ וזמן השבתת שאור אף הם מבערב. ובהכרח ש"ביום הראשון" אינו בא לרבות ליל חמשה עשר, אלא את יום הארבעה עשר לביעור חמץ.

ומקשינן: **ואימא**, בא הכתוב לרבות אפילו ליל י"ד לביעור. ומגלן שזמן הביעור הוא רק משש שעות ולמעלה ביום ארבעה עשר?

ומשנינן: **"ביום הראשון" כתיב**, ומשמע רק מביום, ולא מהלילה.

ועדיין מקשינן: **ואימא מצפרא** מבקר יום ארבעה עשר יתחייב להשבית את החמץ, ולא רק מחצות היום?

ומשנינן: **"אך" — חלק**, דהיינו, "אך ביום הראשון" כתיב, וכל "אכין" ו"רקין" שבתורה מיעוטים הם, ובא הכתוב לומר שרק מקצת יום ארבעה עשר אסור בחמץ ומקצתו מותר. ולכן, יש לנו לחלק את יום ארבעה עשר, שחציו מותר, ורק מחציו השני ואילך הוא אסור. (103)

דבי רבי ישמעאל תנא: מצינו י"ד בניסן

פסח. ורבי יהודה סובר שיש לאו על כך, אך הוא לומד זאת מפסוק אחר. משום שההיקש אינו מאכילת חמץ להשבתת שאור של ערב פסח, אלא להשבתת שאור של שבעת ימים האמור בפסוק הזה.

אך הקשו, שנלמד מההיקש הזה שיהא חיוב כרת על השבתת שאור כמו על אכילת חמץ? **תוספות ד"ה דהא.**

103. **רש"י** מביא פירוש נוסף ש"אך" עצמו משמע חצי היום. כי "אך" הוא "חץ" באלף בית

שאי אפשר לומר ש"ביום הראשון" בא לרבות אפילו מהלילה שהרי "ביום" כתיב, משמע ביום ולא בלילה, כמו שמתרצת לקמן על קושיה אחרת. **תוספות ד"ה ואימא.**

102. כתבו **התוספות** שמההיקש הזה אי אפשר ללמוד גם להיפך, שאכילת חמץ הוקשה להשבתת שאור, לענין שהלאו על אכילת חמץ מתחיל מחצות בערב פסח. [ולקמן] [כח ב] נחלקו בזה רבי יהודה ורבי שמעון. לפי רבי שמעון אין איסור לאו על אכילת חמץ בערב

ומקשינן: **אלא מעתה**, הא דכתיב בלולב [ויקרא כג מ] **"ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר"**, האם הכי נמי נימא **"ראשון"** דמיעקרא משמע, היום שקודם לשבעת ימי החג, [שנאמרו בפסוק שלפני כן **"אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי... תחגו את חג ה' שבעת ימים"**]?! והרי ודאי שאין נוטלין לולב לפני היום הראשון של החג.

ומשנינן: **שאני התם, דכתיב בסוף הפסוק ושמתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים**. ודרשינן, **מה שביעי של שבעת ימים** אלו הוא **שביעי לחג, אף ראשון הוא ראשון לחג**.

ומקשינן: **הכי נמי בחמץ כתיב "אך ביום הראשון תשביתו"**, ולפני כן באותו פסוק נאמר **"שבעת ימים מצות תאכלו"**.⁽¹⁰⁵⁾ ונדרוש גם כאן, כמו שהשביעי היינו שביעי לאכילת מצה, כך גם הראשון היינו ראשון

שנקרא **"ראשון"**, שנאמר **"בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות"**. ולכן, גם **"ביום הראשון תשביתו"** אפשר לפרשו על ארבעה עשר בניסן.

רב נחמן בר יצחק אמר: גם בלא סתירת המקראות דלעיל, הרי שעצם משמעות הכתוב **"ביום הראשון"** — **ראשון דמיעקרא משמע**, היום שהוא קודם לכל שבעת הימים שנאמרו באותו פסוק. שכיון שנאמר **"שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם אך ביום הראשון תשביתו"**, משמע ראשון שהוא קודם לשבעת הימים.⁽¹⁰⁴⁾

ומצינו **"ראשון"** שמשמעותו **"קודם"**. כדאמר קרא [איוב טו ז] **"הראשון אדם תולד"**, שפירושו: האם קודם לאדם הראשון נולדת?!?

שהוא תחילת יום חמשה עשר למצריים, שהיו מתנהגים בכל עניניהם לפי חכמת האיציטגנינות.

104. ולפי זה הביאור בפסוק הוא: **בראשון, בערב הפסח [הנקרא ראשון]**, שהוא ביום ארבעה עשר.

105. הקשה רבינו דוד: אמאי לא מקישים מפסוק זה השבתת שאור לאכילת מצה, ולא נצטרך להקיש לעיל השבתת שאור לאכילת חמץ ואכילת חמץ לאכילת מצה?

ותירץ, שאכילת מצה שבפסוק זה אינה אכילה של מצוה שהרי אין חובה לאכול מצה שבעה ימים. ולכן לא יתכן להקיש אליה השבתת שאור [כי על אכילת רשות לא נאמר **"בערב תאכלו מצות"**]. ואילו הפסוק שהגמרא מביאה **"בכל מושבותיכם תאכלו מצות"** מדבר על

של אח"ס בט"ע גי"ע דכ"ף. דהיינו שאותיות האלף בית מתחלקות לשלש קבוצות. והאותיות אל"ף חי"ת וסמ"ך הן ראשונות בכל קבוצה. וכן בי"ת וטי"ת ועיי"ן הן שניות בכל קבוצה, וכן הלאה. נמצא חי"ת הוא במקום אל"ף, וצד"י במקום כ"ף. וכאילו כתוב **"בחצי היום הראשון תשביתו"**.

המאירי מפרש שהיום נחלק לארבעה חלקים, שש שעות לכל אחד. ואנו מתחילים למנות את היום מתחילת הלילה. והאומות, יש מהם מתחילים מתחילת היום. ויש מתחילים מחצות הלילה, מפני שמחלקים את הלילה, חציו ליום שעבר, וחציו ליום הבא, וחכמי האיציטגנינות מתחילים מחצי היום שאז נגלה השמש לכל העולם. ומאחר שנאמר **"ביום"** ונאמר **"אך"**, הרי **"האך"** ממעט שחלק הראשון של היום היא מותר, דהיינו שישביתו רק מחצי השני של היום,

לאכילת מצה, שהוא יום חמשה עשר?

ומשנינן: **אם כן, נכתוב קרא** "אך ביום ראשון תשביתו". האות ה"א ד"הראשון" למה לי? אלא, **שמע מינה**, בא הכתוב לרבות יום ארבעה עשר, כדאמרן.

ושוב מקשינן: **אי הכי, התם, כלולב, נמי תקשה**, ה"א ד"הראשון" למה לי?

ותו קשיא: **התם, בחג הסוכות דכתיב** "אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי... תחגו את חג ה' שבעת ימים, **ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון**". אימר "ראשון" דמיעקרא **משמע**, שיהא חייב בשביתה ביום שקודם לשבעת ימי החג, ולא ביום הראשון של החג?

ומשנינן: **שאני התם, דאמר קרא "וביום השמיני שבתון"**. ודרשינן מה "שמיני" הוא **שמיני דחג** [ש"וביום השמיני" עולה על "שבעת ימים" ולא על "וביום הראשון"], אף ראשון הוא ראשון דחג.

ועדיין מקשינן: ה"א ד"הראשון" שבחג הסוכות, למה לי?

ומשנינן: ה"א בא למעוטי חולו של מועד, לומר שאין חייבים בו בשביתה. (106)

ותמהינן: הרי חולו של מועד לא צריך מיעוט, שהרי מכך שנאמר "שבתון" רק

בראשון ושמיני, נפקא לן שבשאר ימי החג אין בהם מצות שבתון?

ומשנינן: בכל זאת איצטריך מיעוט מיוחד לחול המועד משבתון. כי סלקא דעתך אמינא, הואיל דכתב רחמנא "וביום השמיני שבתון", הוה אמינא כי האות וי"ו ד"וביום" מוסיף על ענין ראשון, על הימים הקודמים, דאפילו בחולו של מועד חייבים בשבתון.

לכן קא משמע לן האות ה"א ד"הראשון" למעט חול המועד משבתון.

ומקשינן: ולא לכתוב רחמנא, לא הריבוי של וי"ו ד"וביום השמיני". ושוב לא יצטרך לכתוב ה"א ד"הראשון" כדי למעט חול המועד. וממילא נדע שחייב השבתון הוא רק ביום הראשון וביום השמיני?

ותו קשיא: **התם, בפסח, דכתיב** [ויקרא כג ו] "שבעת ימים מצות תאכלו. **ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם**, כל מלאכת עבודה לא תעשו", האם גם שם נאמר "ראשון" דמיעקרא **משמע**, שיהיה יום י"ד אסור במלאכה?!

ומשנינן: אלא, לא קשיא, כי הני שלשה "ראשון" שנאמרו כלולב וסוכות ופסח, "הראשון" האמור בהם אינו כפשוטו, אלא הוא "שם דבר", שכולם נקראים "ראשון" —

אכילת מצה של מצוה.

ובתוס' הרא"ש תירץ, שהגמרא לעיל מדברת על הצד שלא נאמר כלל הפסוק של "אך ביום הראשון תשביתו". כמו שאמרו "ההוא לא איצטריכא ליה".

106. ובה מתורצת גם הקושיה על הה"א של "ביום הראשון" של לולב. שגם לולב אין נוטלין מן התורה רק ביום הראשון. תוספות ד"ה למעוטי.

ומיבעי ליה לכדתני דבי רבי ישמעאל.

הנב"ה (108).

רבא אמר: מהכא אנו למדים ש"אך ביום הראשון תשבתו" היינו בחצות היום של ערב פסח. דכתיב [שמות לד כה] "לא תשהט על המזך דם זבחי". וביאור הכתוב: לא תשהט את הפסח, ועדיין המזך קיים. וזמן שחיטת הפסח הוא בערב פסח בין הערביים, דהיינו, מתחילת השעה השביעית, שמאז נוטה השמש לצד מערב לערוב. וגילתה התורה בכך, שזמן השבתת החמץ הוא משש שעות ולמעלה.

ומקשינן: ואימא, הזהירה התורה לכל חד וחד כי שחיט, שיבער את החמץ מעט לפני שהוא שוחט את פסחו, כדי שלא יהא חמצו קיים בזמן שהוא שוחט את הפסח. ואם הוא שוחט רק בשעה התשיעית, יכול להשהות את החמץ עד אז. ומנלן שהחמץ נאסר לכולם משש שעות ולמעלה? (109)

דתנא דבי רבי ישמעאל: בשכר שלשה אלה שנקראים "ראשון", זכו ישראל לשלשה "ראשון" אחרים (107) —

א. זכו להכרית זרעו של עשיו. ב. ולבנין בית המקדש. ג. ולשמו של משיח, שכולם נקראים "ראשון" —

להכרית זרעו של עשיו שנקרא "ראשון", דכתיב [בראשית כה כה] "ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער".

ולבנין בית המקדש שנקרא "ראשון", דכתיב [ירמיה יז יב] "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו".

ולשמו של משיח שנקרא "ראשון" — דכתיב [ישעיה מא כז] "ראשון לציון הנה

108. ביאור הענין: כי טעם השביתה בפסח, משום שבו נגאלו ישראל ממשעבדיהם. ובזכות שביתה זו יגאל אותנו הקדוש ברוך הוא מידו של עשיו, המשעבד אותנו, וכמו שאמרו: בניסן עתידים ליגאל. וטעם השביתה בחג הסוכות, משום שפרס עלינו השם את סוכת שלומו עלינו כאשר הוציאנו ממצרים. ובזכות זה נזכה להשראת השכינה בבית המקדש. וטעם מצות לולב, משום שמחה. ובזכות זה נזכה לשמחה לעתיד לבא בביאת המשיח. ולכן דדק לומר "לשמו של משיח", ששמו מנחם, שהוא ינחמנו וישמחנו. חידושי אגדות מהרש"א.

109. ואף שזמן שחיטת הפסח הוא רק לאחר הקרבת הקרבן תמיד, וזמן הקרבת התמיד הוא רק לאחר חצות היום, ונמצא שזמן שחיטת הפסח אינו מיד לאחר חצות, מכל מקום, כיון

107. ואף שנאמרו עוד "ראשון" בתורה, כולם נאמרו באותן שלש מצות. ומלבדן לא נכתב בתורה "ראשון". וכל "ראשון" האמורים באותה מצוה, נחשבים לאחד.

ואין להקשות, מנלן שמאותם שלשה "ראשון" דורשים שבשכרם זכו ישראל בשלשה "ראשון", ואילו ה"ראשון" של "אך ביום הראשון" בא לדרוש "ראשון", דמיעקרא משמע? ומדוע לא נאמר להיפך, ש"הראשון" של "אך ביום הראשון" הוא אחד מאלה שבשכרם זכו ישראל, ואילו אחד מאותם שלשה "ראשון", משמעותו מערב יום טוב?

כי מסתבר, שאותם שלשה "ראשון" שנאמר בהם "מקרא קדש", הם הבאים לדרשה זו, לומר שבשכרם זכו ישראל לשלשה ראשון. תוספות ד"ה כדתנא.

לא תשחט את הפסח ועדיין החמץ קיוב. מלמד הכתוב שצריך להשבית את החמץ בערב פסח לאחר השעה ששית, דברי רבי ישמעאל.⁽¹¹¹⁾

רבי עקיבא אומר: אינו צריך ללמוד זאת מ"לא תשחט על חמץ דם זבחי". אלא מעצמו הוא מוכח. שהרי הוא אומר "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם", ו"השבתה" היא שריפה. וכתוב ביום טוב "כל מלאכה לא יעשה בהם". ולכן, אי אפשר לומר שהכתוב מדבר ביום טוב עצמו, שישרוף בו את החמץ, והרי מצינו להבערה שהיא אב מלאכה, והיא אסורה ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש.⁽¹¹²⁾ ובהכרח צריך לפרש ש"ביום הראשון תשביתו" היינו ערב פסח.

ומשנינן: זמן שחיטה אמר רחמנא. התורה אסרה בזמן הראוי לשחיטת הפסח, ולא בשעה שכל אחד שוחט בפועל את פסחו. שהואיל והתורה באה לקבוע זמן לביעור חמץ, ואיסור חמץ הוא שיהיה לכל, מסתבר שלא באה לחלק לכל אחד זמן שונה, אלא לקבוע זמן אחד לכולם.⁽¹¹⁰⁾

תניא נמי הכי, ראייה לרבא, מדברי רבי ישמעאל בברייתא: נאמר "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם" – מערב יום טוב ציוה הכתוב להשביתו!

או אינו כך, אלא כוונת הכתוב שישבית החמץ ביום טוב עצמו?

תלמוד לומר "לא תשחט על חמץ דם זבחי".

וצריך לומר, שהוא מפרש שרבא בא לתרץ את הקושיות על רב נחמן בר יצחק מכל הפסוקים שנאמר בהם ראשון. ששם ודאי הוא ראשון ממש. ורק כאן, בגלל הכתוב "לא תשחט על חמץ", מסתבר להוציא את ה"ראשון" ממשמעותו הפשוטה, ולפרשו שמעיקרא משמע. מהרש"א.

111. התוספות מקשים: הרי תנא דבי רבי ישמעאל דורש לעיל מפסוק אחר ש"מצינו י"ד שנקרא ראשון"? [ומצינו בכמה מקומות בש"ס שהגמרא שואלת מרבי ישמעאל על תנא דבי רבי ישמעאל, כי "תנא דבי רבי ישמעאל" הוא דברי התנא מבית מדרשו של רבי ישמעאל, שהיה שונה את שיטת רבי ישמעאל]. תוספות ד"ה דברי.

112. יש להקשות, מדוע יאסר לשרוף את החמץ ביום טוב. והרי הוא יכול ליהנות ממנו [מן

שבדיעבד אם שחטו את הפסח לפני הקרבן תמיד הוא כשר, לכן נחשב החל מחצות היום לזמן שחיטת הפסח. תוספות ד"ה לא.

110. פשוטו של הלאו "לא תשחט על חמץ דם זבחי", בא להזהיר שלא יהא חמץ ברשותו של כל אחד ואחד מישראל בזמן שהוא שוחט את הפסח, ולא בא הכתוב לקבוע זמן אחד לכולם. אלא כונת הגמרא היא לומר, הואיל ומצינו שהתורה הזהירה להשבית את החמץ, והזהירה גם לא לשחוט את הפסח על החמץ, לכן מסתבר שהחל מהזמן הראוי לשחיטת הפסח צריך כבר להשבית את החמץ, שהרי אנו רואים שהקפידה התורה על הימצאות החמץ ברשותו של אותו אדם בזמן ששוחט את הקרבן פסח. תוספות ד"ה זמן.

רש"י בחומש הרכיב את שני הלימודים של רבא ושל רב נחמן בר יצחק, שמצינו ראשון שמשמעו מוקדם כמו "הראשון אדם תולד".

ואכילת המין לאכילת מצה, וזמן אכילת מצה הוא בתחילת ליל ט"ו, ואם כן, גם זמן איסור אכילת חמץ וזמן השבתת שאור הוא מאז, ואם כן, איך מתקיים "אך", שבחלק מיום הראשון מותר להשהות חמץ? (113)

אלא בהכרח ש"ביום הראשון" היינו מערב יום טוב, שמקצתו מותר בשהיית חמץ, ורק מחצות מצוה להשביתו. (114)

אמר רבא:

שמע מינה מדרבי עקיבא, שהוא מוכיח ה-ב ש"ביום הראשון" היינו ערב יום טוב מכך שהבערה אסורה ביום טוב, תלת, שלשה

רבי יוסי אומר: אינו צריך ללמוד זאת מהראיה של מלאכת הבערה, אלא מעצם מצות ההשבתה. שהרי הוא אומר "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם". ועל כרחך ש"ביום הראשון" היינו מערב יום טוב. או אינו אלא ביום טוב? תלמוד לומר "אך ביום הראשון". ודרשין מ"אך" – חלק, שיש לחלק את היום, שמקצתו מותר בשהיית חמץ ומקצתו אסור.

ומדייקת הגמרא: ואי "ביום הראשון" היינו ביום טוב עצמו, מי שרי להשהות את החמץ במקצת ממנו!?

הא איתקש השבתת שאור לאכילת המין,

התורה את החמץ ביום הביעור עצמו. וכתב המנחת חינוך [ט א] שאין כונת רש"י לבין השמשות ממש, שהוא ספק לילה, כי לא יתכ שישעה את החמץ עד אז, ויעבור על ספיקא דאורייתא של איסור בל יראה. אלא שישביתנו קודם התחלת יום ט"ו. וראה מכאן, שרש"י סובר שמצות תשביתו היא בשב ואל תעשה [ראה הערה הבאה], ונמצא שבכניסת היום הוא כבר מושבת ועומד.

בחידושי רבי שמואל [אות פו] כתב, שלפי זה לא מובן למה נקט רש"י בין השמשות דוקא, שהרי יכול להשבית גם קודם לכן, ובלבד שבכניסת היום יהא מושבת?

המהרש"א מקשה על רש"י: ממה נפשך, אם רבי יוסי הגלילי סובר את הדרשה ש"ביום" משמע רק מהבקר ולא מהלילה, איך היה אפשר לומר שהכונה היא לבין השמשות של אתמול. ואם הוא אינו סובר את הדרשה הזאת, יקשה עליו קושיית הגמרא דלעיל, "ואימא לרבות ליל י"ד לביעור"? וראה קרני ראם.

114. חקירת המנחת חינוך בגדר מצות

התורה] לאחר שיעשה גחלים. נמצא שהשריפה היתה לצורך אוכל נפש?

אלא שמסתבר שהפסוק של "תשביתו" מדבר אפילו באופן שהוא אינו מתכוין להשתמש בגחלים של שריפת החמץ. שאז ודאי הוא אסור ביום טוב.

ועוד יש לומר, שבאמת אסור לשרוף חמץ ביום טוב, אפילו כשהוא רוצה להשתמש בגחלים, כיון שבתחילת הבערה הוא אינו יכול ליהנות ממנו, שוב אינו מועיל מה שהוא יכול להשתמש לאחר מכן בגחלים. כמו שאסור להקריב קרבנות נדרים ונדבות ביום טוב, למרות שבסוף הבעלים אוכלים מהקרבן. כיון שתחילת ההקרבה היא לצורך גבוה. והבעלים זוכים לאחר מכן משולחן גבוה. תוספות ד"ה ואומר.

113. רש"י מוסיף, שלולי ה"אך חלק" היינו מפרשים "ביום הראשון" היינו בין השמשות של ערב יום טוב, שהוא התחלת היום. ונמצא מתקיים גם השבתת שאור כל שבעה [ודלא כאביי שדורש לעיל מעצם "ביום הראשון"]. אבל עתה שנאמר "אך חלק", על כרחך התירה